

УДК 811.112.2: 81'37.72: 81'373.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2025-212-31>

ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ КОНТЕКСТІВ НА ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ СЕМАНТИКИ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

THE INFLUENCE OF CULTURAL CONTEXTS ON THE FORMATION OF AXIOLOGICAL SEMANTICS IN MODERN GERMAN

Петрочук О. В.,

orcid.org/0000-0003-3496-7829

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри німецької філології

Київського національного лінгвістичного університету

У статті досліджено на практичному матеріалі вплив культурних контекстів на формування аксіологічної семантики лексем та фразеологізмів. З'ясовано, що культурні контексти відображають загальну природу соціальних, історичних, географічних, культурних, духовних змістів для розуміння та відтворення мови. Висвітлено різноманіття аксіологічних значень, уживаних у повсякденному спілкуванні, що ілюструють основні ціннісні уявлення характерні для німецької нації. Обґрунтовано, що незважаючи на окреслені основні типи культурних контекстів, у кожному типі є змістовні підгрупи, які забезпечують формування аксіологічної семантики різних тематичних груп. Доведено важливість мови у віддзеркаленні національно-культурних атрибутів народу крізь призму аксіологічних значень. Аргументовано, що нерозуміння відмінностей у сприйнятті аксіологічних значень можуть призвести до суттєвих змістовних порушень та відсутності комунікації. Проаналізовано та показано на практичному матеріалі, що організація збереження ресурсів та захисту навколишнього середовища глибоко вкорінені в німецькій культурі та виявляються в позитивній семантиці лексем та фразеологізмів завдяки географічному та культурному контексту; культура святкування та традиції святкування розглядаються як частина релігійного та ідеологічно-духовного культурного контексту та забезпечують аксіологічну семантику мовних одиниць даної групи; згадування відомих особистостей у фразеологічних одиницях є символами німецької культури у всесвіті і створюють позитивну або негативну семантику. Ставлення німців до власної історії розкриває культурний історичний контекст і є підґрунтями оцінного значення; основою для аксіологічної семантики прояву індивідуалізму та особистої свободи є соціальний культурний контекст. Роль культурних контекстів (історичного, соціального, географічного, релігійного та ідеологічно-духовного й мовного) у формуванні аксіологічної семантики має вирішальне значення.

Ключові слова: аксіологічна семантика, культурний контекст, оцінність, цінність.

The article investigates the influence of cultural contexts on the formation of axiological semantics of lexemes and phraseological units on the basis of practical material. It has been found that cultural contexts reflect the general nature of social, historical, geographical, cultural, spiritual meanings for understanding and reproduction of a language. The article highlights the variety of axiological meanings used in everyday communication, which illustrate the basic value conceptual characteristic of the German nation. It is stated that despite the outlined main types of cultural contexts, each type has substantial subgroups that ensure the formation of axiological semantics of different thematic groups. The importance of language in reflecting the national and cultural attributes of the people through the axiological meanings is proved. It is argued that a misunderstanding of the differences in the perception of axiological meanings can lead to significant substantive violations in senses and lack of communication. It is analysed and shown on practical material that the organisation of resource conservation and environmental protection are deeply rooted in German culture and are manifested in the positive semantics of lexemes and phraseological units due to the geographical cultural context; the culture of celebration and celebration of traditions are considered as part of the religious and ideological-spiritual cultural context and provide the axiological semantics of linguistic units of this group; the mention of famous personalities in phraseological units are symbols of German culture which construct positive and negative semantics. The attitude of Germans to their own history reveals the cultural historical context and is the basis for evaluative meaning; the social cultural context is the basis for the axiological semantics of individualism and personal freedom. The role of cultural contexts (historical, social, geographical, religious, ideological, spiritual and linguistic) in the formation of axiological semantics is crucial.

Key words: axiological semantics, cultural context, evaluation, value.

Постановка проблеми. Мова будь якого культурного осередку виступає ключовим інструментом спілкування. Мова дає змогу обмінюватися думками, передавати інформацію, налагоджувати соціальні зв'язки. Оскільки навколишній світ сприймається крізь призму індивідуального світогляду, цінність та оцінка об'єктів і явищ відіграє важливу роль у формуванні уявлень про дійсність. Культурний контекст утворює те підґрунтя, на якому створюється аксіологічна семантика притаманна культурній спільноті. Фокусом даного дослідження є фразеологічні і лексичні одиниці сучасної німецької мови, аксіологічне значення яких сформувалося на основі культурних контекстів різних типів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення культурних контекстів здійснюється у сучасній лінгвістиці як у межах однієї мови (формування, розвиток тощо) так і з точки зору впливу на інші мови. Структурні впливи німецької мовної системи на українську завдяки мовним контактам між німецькою та українською мовами аналізуються Г. Сенік та Ю. Кійком [1], що відображає культурний контекст «порядок і структура». Аналіз специфічного використання аксіологічної семантики слів часів НДР показують роботи В. Ткачівського та М. Ткачівської [2], що віддзеркалює культурний контекст «історична обізнаність». Розвиток і зміна мовних структур, які відображають ціннісні орієнтації та культурні уявлення в німецькій мові й дослідження того, як певні мовні вирази та лексичні елементи кодують і трансформують цінності, такі як мораль, свобода, порядок або солідарність, описано у М. Вебер [3], що відбиває «мовний контекст». Аналізу форм вираження, які передбачають оцінку та ціннісні судження присвячено роботи Шнайдер Б. Йдеться про мовні засоби, завдяки яким цінності та судження виражаються у сучасній німецькій мові. Автор аналізує різні типи текстів і форми використання мови, щоб показати, як мова і суспільство впливають одне на одного [4]. Фогель Г. досліджуючи, як мова слугує інструментом для зміцнення німецької ідентичності та приналежності до спільноти, наголошуючи на спільних цінностях і нормах, розглядає лінгвістичні стратегії в різних текстах, що використовуються для підкреслення аксіологічних значень [5].

Мета статті – проаналізувати та показати на практичному матеріалі як культурні контексти впливають на формування аксіологічної семантики мовних одиниць сучасної німецької мови.

Виклад основного матеріалу. Достеменні ціннісні уявлення німецької культури яскраво проявляються у мові. В аксіологічній семантиці лексем і фразеологізмів, у метафоричних поняттях відображаються основні цінності та естетичні ідеали німців [6; 7; 8; 9]. Такі лексеми, як «Schönheit», «Harmonie», «Reinheit», «Natur» відображають головні аксіологічні орієнтири німців. Їхнє використання у повсякденному спілкуванні, літературі, мистецтвознавстві ілюструє основні ціннісні уявлення характерні для німецької нації. Значення виразів «schön wie ein Gemälde», «klar wie ein Bergsee» доводять, що природа для німців часто є ціннісним пріоритетом. Фразеологізми на кшталт «Das Auge isst mit», «Schönheit liegt im Auge des Betrachters» відбивають культурні уявлення про красу, а «goldene Mitte» віддзеркалює гармонію та рівновагу.

Стиль німецької мови часто сприймається як чіткий і точний, тому відображає культурні ідеали, такі як «Ordnung» (порядок) і «Struktur» (структура). Прихильність німецької мови до чіткого синтаксису (порядок слів у підрядному реченні, послідовність другорядних членів речення за схемою «TeKaMoLo» та ін.) й логічних структур є вираженням порядку («Ordnung») та структури («Struktur»). Поняття «Gemütlichkeit» (затишок) і «Ordnung» (порядок) мають аксіологічні аспекти, які не завжди мають подібні значення в інших культурах. Нерозуміння відмінностей у сприйнятті аксіологічних значень може призвести до суттєвих змістовних порушень. Необхідно розуміти культурний контекст, щоб правильно інтерпретувати зміст.

Культурні контексти віддзеркалюють різні аспекти світогляду нації, вони висвітлює загальну природу соціальних, історичних, географічних, культурних та ідеальних контекстів, які впливають на розуміння та інтерпретацію мови, поведінки, символів і цінностей. Виділяють різні аспекти культурних контекстів.

Історичний контекст охоплює історію культури, яка включає її політичний, соціальний та економічний розвиток, впливає на цінності, стандарти та традиції. Наприклад, німецька культура базується значною частиною на ідеях і досягненнях реформації та промисловій революції. Соціальний контекст – це соціальні структури, розподіл соціальних ролей та ієрархії, спільні цінності людей і те як вони впливають на людську комунікацію. Цінність рівноправного та відкритого спілкування є обов'язковою серед німців. Географічний контекст включає географічні особливості, такі як клімат, ландшафт і ресурси, що мають вплив на культурні звичаї та спосіб життя. Німецька культура демонструє сильний зв'язок із природою, що може бути пов'язане з особливо дбайливим ставленням до лісів і до всього навколишнього середовища. Релігійні переконання та філософські ідеї утворюють релігійний та ідеологічно-духовний контекст й впливають на цінності та символи. Відомо, що німецька культура формувалася та удосконалювалася крізь призму християнських цінностей і завдяки сакральній філософії Канта та Ніцше. Мовний контекст ґрунтується на мові однієї культури і відображає світогляд, цінності та сприйняття нації. Німецькі «*Gemütlichkeit*», «*Weltschmerz*», містять специфічні аксіологічні значення, які важко перекласти на іншу мову або зрозуміти представникам інших культур. Символи, ритуали та традиції створюють символічний контекст і є результатом культурних цінностей. Різдво як свято в Німеччині поєднує релігійно-християнські традиції та народні традиції [3; 5; 6; 9; 10; 11; 12; 13].

Мова відображає і передає національні цінності різними мовними засобами [7; 8; 13]. Вони створюють та виражають різноманітні аксіологічні значення. Мова є не лише засобом комунікації, а й носієм цінностей і норм, вона формує мислення та поведінку людини [4]. Мовні засоби, такі як вибір слів, вибір структури речень, вибір риторичних фігур, що обираються для вираження аксіологічної семантики, підкреслюють роль мови у формуванні та передачі національно-культурних атрибутів народу.

Порядок і структура як типовий німецький культурний контекст проявляється в тому, що у Німеччині дуже цінується пунктуальність, планування та чітка організація та структурованість загалом [14]. Це відображається як у повсякденному житті, так і в культурі трудових відносин. Культурний контекст як основа для формування аксіологічного значення забезпечує оцінну семантику для речення «*Pünktlichkeit ist die Höflichkeit der Könige*», відображає важливість вчасного приходу і позитивне ставлення до людини, яка так вчиняє. Об'єктивно, час для всіх культур однаковий, однак, сприйняття часу є досвідом, який базується на культурному коді. Відмінності в сприйнятті часу викликають відмінності в тому, як люди різних культур організовують своє життя, діють і спілкуються, тому правила про пунктуальність варіюються від культури до культури [15]. Використання формальних займенників «*Sie*» та «*du*» чітко регулює соціальні відносини. Лексеми «*direkt*» і «*ernst*» часто мають аксіологічну семантику зі знаком «плюс»: *direkte Kommunikation, direkte Antwort, direkte Hilfe, ernsthafte Bemühungen, ernsthaftes Interesse, ernsthafte Absichten, ernsthafte Haltung* [16]. Поняття «*Verantwortung*» і «*Pflicht*» мають позитивну семантику: *Pflichtbewusstsein, pflichtbewusstes Verhalten, gesellschaftliche Verantwortung, verantwortungsbewusstes Handeln*. Слова «*Perfektionismus*», «*Effizienz*», «*Praktikabilität*» є важливими в бізнесі, тому мають позитивне оцінне значення: *Perfektionismus als Qualitätsmerkmal, gesunder Perfektionismus, effiziente Arbeitsweise, hohe Praktikabilität, überzeugende Praktikabilität* [16].

Природа відіграє центральну роль у самосвідомості німців. Захист довкілля, принцип ведення лісового господарства, згідно з яким не можна вирубувати більше деревини, ніж може відновитися, принцип, згідно з яким не можна споживати більше деревини, ніж може відрости, відновитися і знову стати доступною в майбутньому, організація збереження ресурсів та захисту навколишнього середовища (наприклад, DPG – Deutsche Pfandsystem GmbH) глибоко вкорінені в німецькій культурі та свідомості. Тісний зв'язок з природою виявляється у популярності піших прогулянок, невеликих присадибних ділянок, засіяних по більшості

декоративними культурами. Все це є підґрунтями для формування аксіологічних значень таких мовних одиниць: *nachhaltige Produktion, nachhaltige Ressourcennutzung, umweltfreundliche Alternativen, umweltfreundliche Technologien, ökologisches Bewusstsein, ressourcenschonende Verfahren, ressourcenschonender Umgang, klimafreundliche Energiequellen, grüne Energie, grüne Politik, energieeffiziente Gebäude; den grünen Weg einschlagen, mit der Natur im Einklang leben, der Umwelt zuliebe handeln, die Weichen für eine grüne Zukunft stellen, Wurzeln schlagen, ein Zeichen für den Umweltschutz setzen, jede kleine Tat zählt, Die Natur schützen – die Zukunft sichern* [16].

Хоча суспільне життя є важливим, індивідуальна свобода та самовизначення мають достатньо високу цінність. Індивідуалізм та особиста свобода наділяються позитивною семантикою. Основою для такої аксіологічної семантики є соціальний культурний контекст. Наприклад «Mein Zuhause ist meine Burg» – реалізують аксіологічне значення «повага до приватного життя». Свобода вираження своєї думки і прагнення до особистої самореалізації мають позитивну оцінність: *die Freiheit hochhalten, Freiheit ist ein hohes Gut, frei denken und handeln, Jeder ist seines Glückes Schmied, den eigenen Weg gehen, sich nicht verbiegen lassen, seinen eigenen Kopf haben, aus der Reihe tanzen, seinen eigenen Stil durchziehen, leben und leben lassen, frei wie ein Vogel sein, sein eigener Herr sein, nach seiner Façon leben, sich die Freiheit herausnehmen* [16].

Позитивне оцінювання прямотинності у спілкуванні є проявом соціального культурного контексту. Німецьке спілкування зазвичай є прямим і чітким, що вважається виявом чесності та ефективності. Критику часто висловлюють відкрито, не вдаючись до завуальованих фраз та натяків; перевагу віддають точним і функціональним виразами: *klare Worte sprechen, klein Blatt vor den Mund nehmen, Tacheles reden, Farbe bekennen, Wie es ist, so wird es gesagt* [16].

Історична обізнаність німців як частина культурного історичного контексту розкриває ставлення німців до власної історії, особливо до нацистської епохи та поділу Німеччини, характеризує культурну самосвідомість: *aus der Geschichte lernen, die Vergangenheit aufarbeiten, die Erinnerungskultur pflegen, die Verantwortung für die Vergangenheit übernehmen, Geschichte nicht vergessen, sondern als Mahnung sehen* [16].

Освіта, дослідження та наукові досягнення високо цінуються в Німеччині. Наприклад, такі німецькі університети, як Гейдельберзький університет або Геттінгенський університет, мають давні традиції. Відомі особистості, такі як Альберт Ейнштейн та Йоганн Вольфганг фон Гете та ін., створюють німецьку культуру та є її символами у всесвіті: *Goethe war kein schlechter Dichter. Schillernd wie Schiller. Luthers Sprache sprechen. Nach Kant leben. Einstein hätte seine Freude daran. Da hat Beethoven mitgehört. Bismarck hätte das anders gemacht* [16]. Позитивна оцінність орієнтації на освіту та науку прослідковуються у виразах: *Bildung ist der Schlüssel zur Zukunft. Wissen ist Macht. Man lernt nie aus. Wer viel fragt, wird viel wissen. Lesen bildet. Neugier ist der Anfang allen Wissens. Ohne Forschung kein Fortschritt. Der Weg zur Wahrheit führt durch die Wissenschaft. Innovationen treiben die Welt voran* [16].

Незважаючи на стереотипну серйозність, німці люблять святкувати і поважають релігійні та традиційні свята. Культура святкування та традиції святкування розглядаються як частина релігійного та ідеологічно-духовного культурного контексту або як частина символічного контексту й забезпечують аксіологічне значення таких виразів: *Feste soll man feiern, wie sie fallen. Feiern bis in die Puppen. Lass die Korken knallen. Das Leben ist ein Fest. Hoch die Tassen! alte Traditionen hochhalten, Was wäre Weihnachten ohne den Weihnachtsbaum? O'zapft is! Karneval ist die fünfte Jahreszeit. Zusammen ist es am schönsten. Ein Prosit der Gemütlichkeit! Geteilte Freude ist doppelte Freude* [16].

Висновки. Культурний контекст віддзеркалює культурний фон, на якому створюється та сприймається аксіологічна семантика. Він складається з соціальних, політичних, історичних, релігійних та ін. особливостей, традицій та звичаїв, які впливають на те, яким чином розуміється, сприймається, інтерпретується навколишній світ. Культурні контексти є важливими для розуміння значення слів, фразеологізмів, речень, текстів. Вони допомагають краще зрозуміти

те, що було сказано або написано. Культурний контекст впливає на сприйняття та враження, він є основою для формування аксіологічної семантики і забезпечує своєрідність розуміння та інтерпретації дійсності в різних культурах та на різних мовах. Відмінності аксіологічної семантики відображають культурні пріоритети і цінності німців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Senyk H., Kiyko Y. Deutsch-ukrainische Sprachkontakte in der Bukowina. *Glottology* 2021. URL: https://www.ivysci.com/en/articles/4281668_Deutschukrainische_Sprachkontakte_in_der_Bukowina (дата звернення 26.12.2024)
2. Tkachivskyi V., Tkachivska M. Die Übersetzung ukrainischer literarischer Texte ins Deutsche unter Berücksichtigung des DDR-Sprachgebrauchs. *Studien zu Fach, Sprache und Kultur (SFSK, volume 11)*. 2024. S. 217–229.
3. Weber M. Wertorientierte Sprachstrukturen im Deutschen: Eine diachrone Betrachtung. *Historische Linguistik* 39(2). 2023. S. 205–223.
4. Schneider B. Werte und Bewertungen: Sprachliche Ausdrucksweisen im modernen Deutsch. *Germanistische Studien*. Band 52. 2022. S. 145–162.
5. Vogel H. Wertvorstellungen und ihre sprachliche Umsetzung im Deutschen. Bielefeld: Transcript Verlag, 2019. 191 S.
6. Паничок Т.Я. Культурний контекст як визначальний чинник ефективного викладання перекладу німецької мови з урахуванням міжкультурної комунікації. *Наукові праці викладачів Західноукраїнського Національного Університету*. 2023. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/4886> (дата звернення: 08.01.2025).
7. Fischer M. Kulturelle und sprachliche Aspekte der Bewertung im Deutschen. *Linguistische Berichte* 265. 2021. S. 79–102.
8. Peters J. Die Rolle von Kultur und Werten in der deutschen Sprache. *Heidelberg : Universitätsverlag Winter*. 2021. S. 120–145.
9. Петрів Х.В. Концепт національна ідентичність: синтаксичні засоби реалізації у публіцистиці Оксани Пахльовської. *Національна ідентичність в мові та культурі* : зб. наук. праць Київ, 2018. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/011a5dd4-6609-42ef-8ca1-e6073c485672> (дата звернення 26.12.2024)
10. Кононенко В.І. Мова у контексті культури: монографія. Київ-Івано-Франківськ. 2008. 390 с.
11. Ehlich K. Die Vertreibung der Kultur aus der Sprache. 13 Reflexionen zu einem reflexionsresistenten Thema. *Zeitschrift für germanistische Linguistik*. 2006. S. 50–63. <https://doi.org/10.1515/ZGL.2006.004> (дата звернення: 03.01.2025).
12. Spitzmüller J. Kultur‘ und ‚das Kulturelle‘: Zur Reflexivität eines begehrten Begriffs. *Zeitschrift für Angewandte Linguistik*. 2017. S. 3–23. <https://doi.org/10.1515/zfal-2017-0016> (дата звернення: 08.01.2025).
13. Müller T. Kulturelle Werte und ihre sprachlichen Manifestationen im Deutschen. *Journal für Kultur- und Sprachwissenschaften* 14(1). 2019. S. 55–70.
14. Колесник О.С. Діалог контекстів як принцип культурологічної герменевтики. *Культурний контекст – основа саморозвитку національно свідомої особистості* : Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Стаханов, 24 квітня 2014 р. Стаханов, 2014. С. 225–239.
15. Колінько М. Вплив культурних контекстів на міжкультурну комунікацію. *Світогляд-Філософія-Релігія*. Вип. 13. 2018. С. 108–116.
16. Duden. Online-Wörterbuch. URL: <https://www.duden.de/>. (дата звернення: 20.01.2025).